Vuoden 1962 väestötutkimus saamelaisista ja arvio sen luotettavuudesta

Veli-Pekka Lehtola, professori emeritus (Oulun yliopisto)

Johdanto

Saamelaisuuden määrittely on noussut 2000-luvulla kysymykseksi, joka herättää runsaasti ristiriitoja. Kiista on koskenut usein sitä, vastaako Saamelaiskäräjien vaaliluettelo ”todellista” saamelaisväestöä vai onko se puutteellinen tai muuten ongelmallinen. Suomihan oli edelläkävijä pohjoismaisessa saamelaispolitiikassa, kun se perusti asetuksella saamelaisvaltuuskunnan. Suomessa tehty saamelaisväestön selvitystyö teki mahdolliseksi järjestää demokraattiset vaalit valtuuskunnan valitsemiseksi.

Saamelaisvaltuuskunnan vaaliluettelon pohjaksi tuli demografinen eli väestötieteellinen selvitys, johon liittyivät muun muassa vuonna 1962 järjestetyt kenttätyöt saamelaisalueella. Se tuotti paitsi yksityiskohtaiset tilastot ja kartat Suomen saamelaisväestöstä, myös tilastotieteen opinnäytteen, Erkki Nickulin *Suomen saamelaiset vuonna 1962. Selostus Pohjoismaiden saamelaisneuvoston suorittamasta väestöntutkimuksesta* (1968).[1] Niin selvitystyö kuin Nickulin pro gradu -tutkimuskin ovat jälkeenpäin herättäneet kysymyksiä ja epäilyjä, jotka koskevat selvityksen perusteellisuutta ja kattavuutta verrattuna siihen merkitykseen, joka sillä on ollut vuonna 1996 aloittaneen saamelaiskäräjien vaaliluettelon perustana.

Kun saamelaiskäräjien legitimiteettiä kaikkien Suomen saamelaisten edustajana on kyseenalaistettu, väestötutkimuksesta on annettu kuva yksittäisenä ja jopa satunnaisena, mutta myös politisoituneena keräystyönä. Sen on kerrottu perustuneen yhden kesän aikana saamelaisnuorten keräämiin aineistoihin, joiden avulla myöhempien saamelaisvaikuttajien nähtiin määränneen sen, keitä saamelaisiksi ”otettiin”. Todellisuudessa hanke oli tätä vankemmalla pohjalla. Raporttini perustuu ensisijaisesti vuoden 1962 väestötutkimusta koskeviin dokumentteihin, mutta myös sotienjälkeistä saamelaispolitiikkaa koskeviin tutkimuksiini niin arkistolähteiden, asiakirjojen kuin tutkimuskirjallisuudenkin pohjalta.

Tausta

Vuoden 1962 väestötutkimus ei lähtenyt liikkeelle tyhjästä, vaan taustalla oli pidempään jatkunut selvitystyö. Lapin Sivistysseura oli jo vuonna 1945 pannut alulle laajan sukuhistoriallisen tutkimuksen Suomen saamelaisista. Työtä johti Oulun maakunta-arkiston hoitaja Aslak Outakoski, jonka laatima ns. perherekisterikortisto alkoi 1700-luvulta ”eli siitä asti, kun papisto oli tehnyt tämän alan merkintöjä”. Se auttoi selvittämään saamelaisalueen väestön saamelaisia juuria ja sukuja.[2]

Vielä tärkeämmän selvityksen teki vuosina 1949-1951 kokoontunut Saamelaisasiain komitea, joka kartoitti saamelaista väestöä vuoden 1949 tilanteen pohjalta. Se määritteli: ”Saamelaiseksi luetaan henkilö, jonka vanhemmat tai toinen heistä kotikielenään puhuu tai on puhunut saamea ja joka itse sitä puhuu.” Määritelmä sulki siis pois saamelaiset, jotka eivät

[1] Nickul 1968; hanketta on tarkasteltu useassa tutkimuksessa, esim. Lehtola 2000, 186–188, Pääkkönen 2008, 170-172; Valkonen – Valkonen – Koivurova 2014, 216-217; Valkonen 2017, 180-183.
[2] KM 1952, 30; Outakoski 1952.

osanneet saamea, mutta rajautumalla kieleen se katsoi välttyvänsä ”epämääräiseltä rotukäsitteeltä”, josta oli toisen maailmansodan jälkeen tullut arkaluontoinen määrittelytapa.[3]

Tilastointia varten komitea lähetti laatimansa lomakkeen Enontekiön, Inarin, Sodankylän ja Utsjoen seurakuntien papistolle. Komitean jäsenet ja muut asiantuntijat arvioivat saatujen ilmoitusten luotettavuutta ja tarkistivat niitä omien tietojensa pohjalta. Komitea sai saamelaisiksi lukemiensa henkilöiden kokonaismääräksi 2529 henkilöä. Komitea laati ja julkaisi mietinnön yhteydessä yksityiskohtaisen kartan (liite 3), jossa jokaista saamelaiseksi laskettua henkilöä vastasi piste. Se oli jaoteltu saamelaisten kielellisten ryhmien mukaisesti: pohjoissaamelaiset merkittiin punaisin, Inarin kalastajasaamelaiset sinisin ja koltat vihrein pistein. Tilastot rajattiin koskemaan komitean määrittelemää saamelaisaluetta, joskin komitean mukaan saamelaisalueen ulkopuolella asui vuonna 1949 kaikkiaan 83 saamelaista.[4]

Komitean johtopäätös oli selvä: saamelaiset eivät olleet katoava kansa, kuten usein sanottiin, vaan heidän lukumääränsä oli suurempi kuin koskaan. Puolet saamelaisista asui Inarissa, jossa oli kolme saamelaisryhmää. Komitea myönsi luetteloista ehkä puuttuvan joitakin henkilöitä, mutta katsoi tilastojensa muuten eroavan edukseen ”kirkonkirjoissa sovelletusta epämääräisemmästä käytännöstä”. [5]

Saamelaisasiain komitean väestötutkimus osoitti myös, että saamelaisväestön määrittelemisessä oli omat ongelmansa, kun saamelaisia koskevat tilastot ja näkemykset vaihtelivat paljon. Esimerkiksi 1950-luvulla Suomen tilastollisen vuosikirjan esittämissä luvuissa saamelaisväestö oli kasvanut vain vähän koko 1900-luvulla niin, että vuonna 1900 kielenpuhujia oli 1336 ja viisikymmentä vuotta myöhemmin 2312. Väestökasvun hitaudessa oli selvästi perää[6], mutta asiantuntijoiden näkemystä ei vastannut lainkaan se STV:n tieto, että saamelaisväestön määrä olisi vuosikymmenessä eli ajanjaksolla 1950-1960 romahtanut jopa tuhannella hengellä (2312 > 1312).

Tilastollinen vuosikirja näki saamelaisiksi vain henkilöt, jotka olivat merkinneet saamen pääkielekseen eli ensimmäiseksi kielekseen väestölaskentalomakkeeseen, kun taas toista kieltä ei kysytty lainkaan. Suuri osa kaksikielisistä luettiin suomalaisiin. Kyse oli paitsi todellisesta saamen kiel(t)en väistymisestä ensimmäisenä kielenä, myös asenteista: assimilaatiotilanteessa saamelaiset eivät välttämättä halunneet tuoda esiin saamelaisuuttaan, vaan ehkä korostivat suomea ”pääkielenään”.[7]

Vuonna 1953 aloitetuissa saamelaiskonferensseissa kiinnitettiin asiaan huomiota, samoin kuin Pohjoismaisessa saamelaisneuvostossa, joka vuodesta 1956 alkaen toteutti konferenssien suosituksia. Myös Pohjoismaiden neuvosto korosti vuonna 1958 sitä, että eri Pohjoismailla tulisi olla yhteiset säädökset saamelaisten oikeuksien suhteen esimerkiksi luonnonvarojen hyödyntämistä koskevissa kysymyksissä. Tämä edellytti yhtenäistä saamelaismääritelmää, jonka pohjalta kunkin maan saamelaisten lukumäärä tulisi selvittää. Saamelaisneuvoston näkemyksen mukaan saamelaislainsäädäntö (Ruotsissa ja Norjassa) oli puutteellinen, koska se huomioi vain poronhoitajasaamelaiset. Suomessa taas määrittävänä tekijänä oli kieli.[8]

Vuoden 1959 saamelaiskonferenssi hyväksyi ajatuksen Pohjoismaita koskevasta demografisesta tutkimuksesta, ”jotta kaikissa maissa syntyisi yhdenmuotoinen ja vertailukelpoinen aineisto saamelaisista”. Saamelaisneuvosto määritteli saamelaiseksi henkilön, "jos joko hän itse, hänen isänsä tai äitinsä tai joku hänen isovanhemmistaan on lapsena ensimmäisenä

[3] KM 1952, 30. K. Nickul E. Jomppaselle 12.4.1949. KNA, KA. Kristian Myntti on tulkinnut, että vuoden 1952 komitean ehdotus kielelliseksi määritelmäksi yhdistettynä sukujohtoiseen saamen heimon käsitteeseen kytki saamelaisuuden kielen lisäksi saamelaiseen syntyperään ja sitä kautta yhteisöllisyyteen. Myntti 1997, 29.

[4] KA, SAKA Saamelaiskom. ptk 1949- 1951. Väestötilastot ks. SAKA 3.1.1:1-7 ja niihin liittyvät selostusosat SAKA 3.1.3:1. Myös KM 1952, 30-37.

[5] KM 1952, 30-31.

[6] Saamelaisyhteisöjen oli usein todettu kasvavan vain hitaasti, kun taas maatalousyhteisöt olivat ekspansiivisia eli nopeasti laajentuvia. Ks. esim. Lehtola 2012, 24-26.

[7] Asp 1964, 21-23.

[8] Nickul 1968, 3-5.

kielenä oppinut saamen kielen.” [9] Määrittely lähti siis siitä, että henkilön ei tarvinnut itse puhua saamen kieltä, vaan yhteisöön kuuluminen määriteltiin kolmen sukupolven perusteella.

Tutkimuksen kulku ja tulokset

Pohjoismainen saamelaisneuvosto ja tilastoviranomaiset tulivat yhdessä siihen tulokseen, että Saamelaisneuvosto hoitaisi ensimmäisen tutkimuksen järjestämisen Suomessa, jossa saamelaisten asuinalue oli Norjaa ja Ruotsia huomattavasti suppeampi. Suomessa oli tehty varsin kattava perusselvitys, jollaista Norjassa ja Ruotsissa ei ollut. Tutkimuksen pääkohteeksi nimettiin saamelaisalue vuoden 1952 komiteanmietinnön tekemän määrittelyn mukaisesti, mutta myös sen ulkopuolella asuvista saamelaisista pyrittiin muodostamaan mahdollisimman luotettava kuva.[10]

Opetusministeriö rahoitti Saamelaisneuvoston pääsihteeri Karl Nickulin johtaman projektin, jonka asiantuntijoina olivat muun muassa Helsingin yliopiston sosiologian professori Erik Allardt sekä pohjoismaiden tilastolliset päätoimistot. Kesällä 1962 tehtyihin kenttätöihin osallistui 12 opiskelijaa, joista kymmenen saamelaisia. He keräsivät kesän mittaan tietoutta koko saamelaisalueelta. Hankkeeseen liittyi myös Turun yliopiston sosiologinen mielipidetutkimus, jonka pohjalta maisteri Erkki Asp teki tutkimuksen *Lappalaiset ja lappalaisuus* (1965). Virallisen selvityksen saamelaisväestöstä teki valtiotieteellisen tiedekunnan opiskelija Erkki Nickul tilastotieteen opinnäytteenä (1968) tekemällä myös tietokoneajoja.[11]

Kesän 1962 lähtökohtana oli siis arkistotutkimusten lisäksi ”mennä kentälle” saamelaisten pariin. Luotettavimmat tiedot oli mahdollista saada kouluttamalla paikalliset olot tuntevia haastattelijoita tehtävään. Saamelaiset haastattelijat pääsivät hyvin kosketuksiin ”sellaistenkin haastateltavien kanssa, jotka olisivat voineet suhtautua epäluuloisesti täysin vieraaseen kyselijään”. Haastattelijat täyttivät lomakkeet, jotka oli laadittu huolellisesti kolmen ja neljänkin sukupolven kieliyhteyksien selvittämiseksi. Vanhimmat saamelaiset, joita selvitys koski, olivat ennen vuotta 1876 syntyneitä eli yli 85-vuotiaita.[12]

Ohjeet kerääjille olivat tarkat. Ei ollut esimerkiksi riittävää vastata omaksi kotikieleksi ”saamen kieli”, vaan piti ilmoittaa myös, mikä saamen kielistä oli kyseessä (uusi asenne oli sekin, että saamen kieliä ei enää pidetty ”murteina”, vaan omina kielinään). Eräs keskeinen kysymys lomakkeessa kuului: ”Katsooko henkilö kuuluvansa saamelaiseen kieliryhmään? Kirjoitetaan Kyllä, Ei tai Epävarma.”[13] Kieliyhteyden lisäksi tärkeä kriteeri oli nimittäin henkilön oma mielipide tai samaistuminen. Yhdistyneiden Kansakuntien ohjeiden mukaan kukaan ei saanut vastoin tahtoaan tulla merkityksi etniseen luetteloon. [14]

Kerääjiä kehotettiin käymään ”kaikkien sellaisten suomalaistenkin luona, jotka ovat vanhoja paikkakuntalaisia, jotta saataisiin varmasti tiedot henkilöistä, joiden esivanhemmat ovat saamelaisia”. Esimerkiksi Ivalosta todettiin, että sen ”yli 2500 asukasta ovat kieleltään ja elinkeinoiltaan suomalaisia, mutta heidän joukossaan asuu myös saamelaisperäisiä henkilöitä, joiden löytäminen vaati runsaasti aikaa”. Haastatteluja täydennettiin myöhemmin. Haastatte-

[9] Nickul 1968, 4; Lapin Kansa 30.5.62; Myntti 1997, 30–31; Pääkkönen 2008, 17; Aarnio 2012, 9–10.
[10] Nickul 1968, 3; Seurujärvi-Kari 2005. Selvityksen niveltäminen vuoden 1960 yleiseen väestönlaskentaan ei enää onnistunut, koska tähän oli suunnitelmat jo tehty. Siksi suunnitelma voitiin tehdä rauhassa vuodelle 1962.
[11] Kenttätyössä Nils-Aslak Valkeapää ja Nils-Henrik Valkeapää kiersivät Enontekiöllä, Iisko Sara Ivalon latvoilla ja Enontekiön itäosissa ja Pekka Aikio Sodankylässä ja Kittilässä. Inarissa tietoja keräsivät Anja Kitti, Erkki Nickul, Kirsti Näkkäläjärvi ja Matti Sverloff. Matti Jomppanen ja Siiri Magga tekivät työtä Inarin lisäksi Utsjoella. Tenon alajuoksulla ja Utsjokilaaksossa samalla asialla olivat Johannes Helander ja Helvi Nuorgam.
[12] Nickul 1968, Liite 4.
[13] Nickul 1968, Liite 4; Lehtola 2000, 155.
[14] Saamelaisneuvosto oli määritellyt näin jo vuonna 1958. E. Nickul 1968, 18-19. Myntti 1997, 30–31; Valkonen 2017, 181–183.

lijoita kehotettiin kiinnittämään huomiota myös saamelaisalueen ulkopuolella asuviin saamelaisiin, joista sukulaisilla olikin varsin hyvät tiedot.[15]

Erkki Aspin mukaan ”tutkimuksessa ei pyritty objektiivisuuteen siinä mielessä, että olisi yritetty laskea, kumpaa ainesta – saamelaista vai suomalaista – henkilössä on enemmän ja annettu tämän ratkaista asia. Saamelaiselle ainekselle on tässä pantu suurempi paino kuin suomalaiselle.”[16] Tutkimus erosi siis selvästi STV:n lähtökohdista, sillä virallisiin papereihin merkitty ensimmäinen kieli ei ollut nyt ainoa kriteeri, vaan tilastoon sisältyi myös saamen toisena kielenä oppineita tai saamen kielen menettäneitä saamelaisia.

Haastattelijat täyttivät kyselylomakkeet yli 300 henkilöstä tai taloudesta, joiden kautta saatiin tiedot kolmesta ja neljästäkin sukupolvesta. Kun pohjana olivat aiemmin tehdyt väestöselvitykset, tutkimus tuli sisältämään tietoja yli 4000 henkilöstä. Sen mukaan Suomessa oli yhteensä 3852 saamelaista, joista kolme neljännestä puhui saamea. Verrattuna vuoden 1949 tilastoon saamelaisten lukumäärä oli kasvanut yli 16 prosenttia. Tunturisaamelainen väestö oli lisääntynyt noin 350 hengellä ja koltankieliset yli sadalla hengellä.[17] (Tarkemmin ks. liite 1.)

Yksityiskohtaiset tiedot eri alueilla asuvista ja eri kieliryhmiin kuuluneista saamelaisista laadittiin tekstin lisäksi taulukkoina kuin karttoinakin, viimeksi mainitut samanlaisina pistekuvioina kuin vuoden 1952 komiteanmietinnön liite. Erillisiä karttoja tehtiin esimerkiksi saamen kieltä taitamattomista ja saamelaisalueen ulkopuolella asuvista saamelaisista.[18]

Tulokset vastasivat Karl Nickulin käsitystä, jonka mukaan saamen heimo oli kasvamassa terveydenhoidon parantumisen ja elintason kehityksen takia: "Ikäjakauma lähentelee maan koko väestön ikäjakaumaa. Pienestä lukumäärästään huolimatta saamelaiset ovat sitkeästi säilyneet menneisyyden hyvinkin vaikeiden aikojen läpi." Osaksi syynä lukumäärän nousuun oli väljempi saamelaisuusmääritelmä, joka kuvasti Nickulin mielestä sitä kehitystä, että saamelaisten "väistymisen" myös väestönlaskennassa oli loputtava. Valtaväestöjen tutkimuksessa saamelaisuus oli aina kytketty, paitsi kieleen, erityisesti perinteisiin elinkeinoihin. Tilanne sotien jälkeen oli olennaisesti muuttunut. Elämäntavat kehittyivät ja saamelaiset valmistuivat eri ammatteihin. Silti heitä oli pidettävä saamelaisina: "Pääväestöjen olisi hyväksyttävä saamelaisuus sellaiseksi kuin saamelaiset itse sen tahtovat. Tällaisessa ideologiassa ei ole mitään kansalliskiihkoa", Nickul painotti.[19]

Suomen puolen väestötutkimuksesta saatujen kokemusten oli alkujaan toivottu hyödyttävän Norjan ja Ruotsin vastaavia selvityksiä. Saamelaisneuvoston jaostoille ei kuitenkaan myönnetty rahoitusta tähän tarkoitukseen. Muut Pohjoismaat eivät siis saaneet tehtyä omia väestötutkimuksiaan Suomen tavoin.[20] Eräänä syynä saattoi olla se saamelaisväestöjen suurempi koko, olihan Ruotsissa kolme-neljä kertaa enemmän saamelaisia kuin Suomessa, Norjassa vielä huomattavasti enemmän.

Tämä oli pettymys Karl Nickulille, jolla oli ollut kunnianhimoisempikin suunnitelma. Hän suunnitteli, että kun Pohjoismaiden saamelaiset olisi laskettu, oli mahdollista muodostaa saamelaisväestöstä ”rekisteröity kansanryhmä, jolloin on mahdollista järjestää mm. yleiset vaalit saamelaiskonferenssien valtuuskuntien nimeämiseksi”.[21] Voi olla, että pyrkimyksenä oli vauhdittaa naapurimaiden tilastointia, kun vuoden 1968 saamelaiskonferenssin asialistalla Hetassa oli Suomen valtuuskunnan aloite, että seuraava konferenssi koottaisiin ”yleislappalaisella kansanäänestyksellä”. Suomen edustajien itsensä kesken syntyi kuitenkin erimielisyys, kun vuonna 1945 perustettu Samii Litto -yhdistys katsoi olevansa Suomen saamelaisten

[15] Nickul 1968, 10-11, 108-110.
[16] Asp 1965, 11.
[17] E. Nickul 1968; Sabmelaš 6-7, 1968; Lapin Kansa 11. 1. 1969.
[18] Nickul 1968, Liite 18.
[19] Nickulin kirjeenvaihto 1962-1966. KNA, KA.
[20] Lapin Kansa 3.7.65.
[21] Nickul 1963; Asp 1965, 53.

virallinen edustaja. Niinpä aloite vedettiin pois.[22] Ajatus toteutui kuitenkin pari vuotta myöhemmin kansallisissa puitteissa saamelaisvaltuuskunnan yhteydessä.

Selvityksen luotettavuuden arviointi

Kuten todettu, vuoden 1962 perustui opetusministeriölle tehtyyn hakemukseen, joka oli siis ministeriön asiantuntijoiden hyväksymä. Sille perustettiin eräänlainen seurantaryhmä, johon kuului esimerkiksi alan johtava asiantuntija, sosiologian professori Erik Allardt samoin kuin pohjoismaiset tilastotoimistot. Kesän 1962 selvitys perustui runsaan 15 vuoden aikana tehtyyn perustyöhön saamelaisväestön koostumuksesta. Väestöselvityksen tekotapa on kerrottu seikkaperäisesti Erkki Nickulin opinnäytetyössä. Tieteellisen työn tavoin hän arvioi kriittisesti sekä itse prosessin että oman tilastollisen työnsä luotettavuutta, eritellen niin teknistä toteutusta kuin riskitekijöitäkin.

Nickul arvioi, että luottamus paikallisten ja saamelaisten haastattelijoiden mahdollisuuksiin saada hyviä tuloksia oli kannattanut. Kysymyksiin ei sisältynyt arkaluontoisia tai eettisesti arveluttavia aiheita. Haastattelijoita tarkkailtiin muun muassa siitä, että ”paikalliselle haastattelijalle olisi voinut tulla kiusaus jättää käymättä jossain syrjäisessä talossa ja täyttää itse lomakkeet henkilöistä, joiden asiat hän suurin piirtein tiesi. Tällaista ei havaittu tapahtuneen.”[23] Haastattelijat kävivät siis suunnitelman mukaisesti kaikissa kylissä.

Haastattelijat olisi Nickulin mukaan pitänyt ehtiä kouluttaa paremmin, mikä olisi vähentänyt myöhemmän tarkistustarpeen määrää. Lomakkeissa havaittiin puutteita, jotka koskivat kielitaitoa, syntymä- tai asuinpaikkaa, elinkeinoja sekä tietoja vanhemmista ja isovanhemmista. Epäselviksi koettuihin kohtiin tehtiin kuitenkin runsaasti tarkistuksia seuraavina vuosina. Nickul teki vuonna 1966 täydennysmatkan, jolla hän kävi tietoja läpi paikallisten asiantuntijoiden avulla ja kävi vielä kerran läpi seurakuntien kirkonkirjat.[24]

Selvitystyön todettiin olleen suhteellisen helppoa saamelaisiksi tiedetyillä alueilla ja harvaan asutuilla seuduilla saamelaiset tunsivat hyvin kauempanakin asuvat naapurinsa. Sen sijaan suurissa kylissä ”ja yleensä siellä, missä suomalaisia asuu verrattain runsaasti, saamelaisten ja varsinkin puoli- ja neljännesosasaamelaisten löytäminen oli työlästä.”[25] Varauksista huolimatta Nickul katsoi saamelaisaluetta koskevan aineiston tulleen jokseenkin kattavaksi:

> *”Mikäli saamelaisia on jäänyt tutkimuksen ulkopuolelle, nämä puuttuvat henkilöt lienevät lähes kaikki saamea taitamattomia. On selvää, että suomalaistunut saamelainen on paljon helpommin voinut jäädä haastattelematta kuin sellainen, jota yleisesti pidetään saamelaisena. Haastattelijoita oli kehotettu olemaan erityisen tarkkoja puoli- ja neljännessaamelaisten mukaan saamiseksi. He tekivätkin ilmeisesti parhaansa ja suhtautuivat vakavasti epäselviinkin tapauksiin.*[26]

Sen sijaan Nickul oli epävarmempi saamelaisalueen eteläpuolelta saadun aineiston suhteen. Vaikka monilla saamelaisilla oli kohtalaisen hyvät tiedot muualle muuttaneista sukulaisistaan tai kyläläisistä, näitä pyrittiin täydentämään postikyselyllä, jonka vastausprosentti jäi kuitenkin alhaiseksi. Nickul varoitti aineiston olevan ”niin hajanainen ja vajaa, että sen perusteella ei voi tehdä varmoja johtopäätöksiä.” [27]

[22] Lapin Kansa 27.8.68; Erkki Nickulin suullinen maininta.
[23] Nickul 1968, 8.
[24] Nickul 1968, 11-24.
[25] Nickul 1968, 108-110.
[26] Nickul 1968, 25.
[27] Nickul 1968, 8.

Saamelaiskäräjät totesi myöhemmin, että arvostellessaan vuoden 1962 väestöselvitystä ns. uuslappalaiset nostivat tämän Nickulin itsekritiikin ”contra-argumentteina” ikään kuin itse löytäminään ongelmina, vaikka kyseessä olivat normaalit tutkimuskriittiset pohdinnat.[28] Mainitsematta jäi se, että monet pulmat oli ratkaistu tutkimuksen aikana, samoin se, että Nickulilla oli runsaasti ”pro-argumentteja” työn onnistuneista puolista (ks. liite 2).

Nickulin mukaan tutkimuksessa syntyi laaja ja runsaasti tietoja sisältävä Suomen saamelaisia esitteleväaineisto. Perusaineisto, haastattelijoiden perehtyneisyys alueeseen ja verrattain tarkka täydennystyö haastattelun jälkeisinä vuosina ”antavat aiheen olettaa, että on päästy hyvinkin suureen peittävyyteen”. Tätä kuvastivat yksityiskohtaiset, henkilön tarkkuudella ja eri näkökulmista laaditut tilastot ja kartat. Rahoituksen puutteessa selvitystä ei virallisesti julkaistu, mutta vuonna 1968 tuloksia esiteltiin laajasti julkisuudessa. Tutkija Erkki Pääkkönen on todennut:

> *”Pro gradu -työn muotoon jäänyt vuoden 1962 väestötutkimus joutui 1990-luvulla vastamobilisaation voimakkaan kritiikin kohteeksi. Vallitsevana teemana on ollut väite, että ´teinipartio rajasi kansan ja ryhtyi sitä johtamaan´ (LK 4.9.1996). Tosiasiassa tutkimus on ajankohdan kriteerit huomioon ottaen varsin mallikelpoinen opinnäyte. Negatiivisen retoriikan laukaisi selvästikin tutkimuksen saama funktio, ei itse työ. Kyseenalaiseksi myös jää, oliko kukaan mielipiteensä esittänyt tutkimusta nähnytkään, saati lukenut.”*

Olen Pääkkösen kanssa samaa mieltä siitä, että selvitystyö ja siitä tehty opinnäyte vastasivat hyvin tarkoitustaan. Ne selvensivät aiempien tilastojen erilaisia määrittelytapoja. Samalla lailla kuin väestötutkimuksen pohjana olivat jo aiemmin tehdyt selvitykset, mukaan luettuina perherekisterikortisto ja Saamelaisasiain komitean tilastot (1952), näihin palattiin tutkimuksen eri vaiheissa. Perhe- ja päälomakkeet käytiin yksitellen läpi ja niitä verrattiin keskenään.

Tämän pohjalta vuoden 1962 selvitys voidaan jopa ymmärtää yhtä paljon tarkentavana työnä kuin täysin uutena kartoituksena. Se antoi uuden pohjan myös Suomen tilastokeskuksen tavalle määritellä saamelaisuus. Vuodesta 1967 lähtien väestörekisterikeskuksessa muodostettiin erityinen saamelaisluettelo, jota alettiin päivittää väestömuutostietojen avulla. Vuoden 1970 väestölaskennan ajankohtaan päivitetyt tiedot julkaistiin erillisessä osajulkaisussa. Sen mukaan vuonna 1970 Suomessa oli runsaat 4400 saamelaista, joista yhteensä 473 asui saamelaisalueen ulkopuolella. [29]

Tältä pohjalta muodostui myös saamelaisvaltuuskunnan vaaliluettelo. Kuten professori Pekka Sammallahti on todennut, vuodesta 1973 lähtien oli mahdollista hakeutua kieliperusteella saamelaisvaltuuskunnan vaaliluetteloon. ”Asia oli laajasti esillä pohjoisen tiedotusvälineissä ja myöhempien vaalien edellä oli myös yksityishenkilöiden suorittamaa rekrytointia vaaliluetteloon. Voidaan olettaa, että uutinen tavoitti loputkin itseään saamelaisena pitävät henkilöt muuallakin kuin saamelaisalueen kunnissa.” Hänen mukaansa saamelaisena itseään pitäviä ei kuitenkaan juuri löytynyt lisää pohjoisista kunnista eikä etelämpääkään jo vaaliluettelossa olevien henkilöiden ja heidän jälkeläistensä lisäksi.[30] Luetteloa on siis täydennetty vuosien mittaan.

Pohdinta

Verrattuna Norjaan ja Ruotsiin, Suomi oli kahdessa suhteessa saamelaispolitiikan edelläkävijä. Vuosina 1945–1973 se sai aikaan Suomen saamelaisia koskevan laajan väestötutki-

[28] Saamelaiskäräjien hallituksen yleisperustelut koskien vaaliluetteloon hakeutumista vuonna 2015. SK hall. 2.-3.8.2015, Liite 8. Saamelaiskäräjien arkisto.
[29] SVT 1970.
[30] Sammallahti 2013.

muksen, jollaista Norjassa ja Ruotsissa ei aikomuksista huolimatta saatu alulle. Tämä väestötutkimus teki mahdolliseksi demokraattisesti valittavan edustuselimen perustamisen. Saamelaisvaltuuskunta oli ensimmäinen laatuaan, sillä Ruotsissa ja Norjassa vastaavat elimet eli saamelaiskäräjät aloittivat vasta 1990-luvun vaihteessa.

Kun vuoden 1962 väestöselvityksestä ja sen suhteesta myöhemmän saamelaisvaltuuskunnan ja -käräjien äänestysluetteloon, täytyy muistaa, että kyse ei ollut vain ”muutamien nuorten” epämääräisestä kesätyöstä saamelaisalueella. Sitä edelsi laaja, viidentoista vuoden aikana tehty taustaselvitys, jonka pohjalta vuoden 1962 kesätyöt suunniteltiin. Epäselviksi koettuihin kohtiin tehtiin seuraavina vuosina huomattavia tarkistuksia, joita jatkettiin myös myöhemmin. Tutkimus loi uuden pohjan Tilastokeskuksen saamelaisia koskeville selvityksille, jotka toimivat osaltaan pohjana saamelaisvaltuuskunnan vaaliluetteloille.

Kuten professori Sammallahti on todennut, vuoden 1952 komiteanmietinnön yhteydessä saamelaisia koskevat luettelot laadittiin seurakunnittain ”silloisen konsensuksen pohjalta” (saamelaisuuden määrittelyn suhteen). Vuoden 1962 selvitys poikkesi hänen mukaansa aiemmista väestötutkimuksista siinä, että ”se kysyi myös yksilön omaa identiteettiä ja ulottui saamelaisalueen eteläpuolella sijaitseville alueille aina Kemin seutua myöten. Tavoitteena oli löytää kaikki saamelaisena itseään pitävät henkilöt.” Konsensus eli yksimielisyys koski myös vuonna 1973 perustetun saamelaisvaltuuskunnan vaaliluettelon laatimista. [31]

Tämä konsensus jatkui koko 1970- ja 1980-luvun ajan, kun saamelaisvaltuuskunnalla ei tunnetusti ollut juuri minkäänlaista valtaa. Saamelaisille suotuisa lainsäädäntö 1990-luvulla[32] loi kuitenkin uuden tilanteen. Näytti siltä, että saamelaiskäräjille tulisi vahvempi rooli esimerkiksi saamelaisalueen maankäytön suunnittelussa, etenkin kun siihen liittyvä keskustelu alkuperäiskansojen oikeuksista kiihtyi vuodesta 1990 lähtien. Tämä sai muut paikalliset pelkäämään omien etujensa puolesta. Siksi saamelaisten erityisoikeuksia alettiin vastustaa, mutta niistä myös kilpailtiin hämärtämällä saamelaisuuden tai alkuperäiskansaisuuden käsitteitä.

Keskeisimmäksi kiistan aiheeksi nousi saamelaiskäräjälakiin kirjattu uudenlainen saamelaisuuden määritelmä, joka poikkesi saamelaisten itsensä tunnistamasta ja tunnustamasta määrittelytavasta. Saamelaisille keskeistä määrittelyssä on ollut elävään saamelaisyhteisöön kuuluminen, jota osoittaa saamen kielen läsnäolo vähintään vanhempien tai isovanhempien sukupolvessa. Saamelaiskäräjälakiin kirjattu ns. lappalaispykälä oli alun perin tarkoitettu täydentämään tätä määritelmää niissä tapauksissa, että selvästi saamelaiseksi tunnistettavan ihmisen taustassa saamen kieli oli kadonnut jo isovanhempien sukupolvessa.

Uuden määritelmän mukaan saamelaiseksi laskettiin henkilö, joka on “lappalainen eli maa- tai henkikirjoissa lapinveroa maksaneeksi merkityn kalastaja-, metsästäjä- tai tunturilappalaisen jälkeläinen”. Saamelaisvaltuuskunnan ehdotuksen ja hallituksen esityksen mukaan nämä lappalaiset oli määrä luetteloida vuoden 1875 maa- ja kantokirjan sekä sitä myöhempien maakirjojen ja henkikirjojen pohjalta. Sitä vanhemmat asiakirjat eivät tukisi kieli- ja yhteisölähtöistä perustelua.[33]

Lain valmistelun aikana määritelmä muuttui kuitenkin dramaattisesti. Eduskunnan perustuslakivaliokunta katsoi vuosiluvun edellyttävän erillistä asetusta, joten se jätti sen pois. Saamelaisvaltuuskunnan edustajien mukaan heiltä ei kysytty kantaa muutokseen. Siksi historiallisiin asiakirjoihin tukeutuvasta määrittelystä tuli rajoittamaton.[34] Lakiin tuli siis epäsuhta, kun päämääritelmä eli kieli kattoi vain kolme sukupolvea, mutta sivumäärittely ulottui satojenkin vuosien taakse. Saamelaiskäräjät ei ole missään vaiheessa hyväksynyt tätä määrittelytapaa.

Lappalaispykälän perusteella periaatteessa jokainen, joka pystyi löytämään yhdenkin esiisän lapinkylän osakkaana jopa vuosisatojen takaa, saattoi vaatia itselleen “saamelaisen status-

[31] Sammallahti 2013.

[32] Saamelaisille positiiviseen lainsäädäntöön kuului esimerkiksi saamen kielen asemaa vahvistava koululainsäädäntö, kielilaki vuonna 1992, saamelaiskäräjälaki 1995 ja saamelaisten tunnustaminen alkuperäiskansaksi Suomen perustuslaissa v. 2000.

[33] Oinas 1999, 245; Pohjolan Sanomat 5.7.1990.

[34] Tarkemmin ks. Lehtola 2005, 141–142; Oinas 1999, 247.

ta” ja oikeutta äänestää saamelaiskäräjävaaleissa. Professori Sanna Valkonen toteaa: ”Lainsäätäjä ei selkeästi ole osannut ennakoida, että saamelaisen määrittelyn perustaminen myös historiallisiin verolappalaisoikeuksiin laajentaisi määrittelyn kohderyhmää siten kuin tuli käymään.”[35] Juuri tämän laajennetun määrittelyn pohjalta on noussut se vastamobilisaation esittämä kritiikki vuoden 1962 selvitystä kohtaan. On katsottu, ettei se kartoittanut ”alkuperäiskansaa” (siten kuin vastamobilisaatio sen ymmärtää) vaan saamelaista kansanryhmää. Myös väestöselvityksen alue- ja aikarajauksen on katsottu rajanneen selvityksen ulkopuolelle sukuja, jotka arvostelijoiden mielestä kuuluisivat siihen.[36]

Kuten Sanna Valkonen, Jarno Valkonen ja Timo Koivurova toteavat, vuoden 1962 selvitys perustui senhetkiseen ymmärrykseen saamelaisesta etnisyydestä. ”Silloisen ymmärryksen mukaan etninen saamelaisuus eli saamelaisalueella ja perustui saamelaisten keskinäiseen ryhmätunnistamiseen. Toisin sanoen selvitys ei ole ollut luonteeltaan saamelaisen rodun kartoittamista, josta esimerkiksi polveutumis- tai verenperinnön kartoittamisessa olisi ollut kyse, vaan kyse oli etnisesti ja kulttuurisesti määrittyvän saamelaisen väestön kartoittamisesta.” He toteavat myös, että alkuperäiskansa kategoriana ei tuolloin ollut käytössä, koska se on ”kansainvälisen ja kansallisen oikeuden kategoria, jolla pyritään suojelemaan tässä päivässä läsnä olevia etnisiä ryhmiä”.[37]

Sanna Valkosen mukaan on ”täysin mahdollista, että väestöselvityksen ja myöhemmin saamelaisvaltuuskunnan ja Saamelaiskäräjien vaaliluettelon ulkopuolelle on syystä tai toisesta jäänyt henkilöitä, joilla olisi laillinen oikeus kuulua luetteloon”. Hän jatkaa: Toinen kysymys on kuitenkin saamelaisuuden ja/tai alkuperäiskansaisuuden määrittelyn alueellinen ja historiallinen merkittävä laajennus, jota on viime vuosina ajettu Saamelaiskäräjien tulkintaa haastavien liikkeiden ja joidenkin tutkijoiden taholta. Tällöin kyse ei siis ole enää siitä, että väestöselvityksessä on saattanut jäädä joitain yksittäisiä ihmisiä tai yksittäisiä sukuja luettelon ulkopuolelle tai että saamelaisalueen aiemmin suomalaiseksi määrittynyt, kuitenkin vahvat siteet alueeseen ja sen historiaan, ja mahdolliset saamelais- tai verolappalaisjuuret omaava väestö kokee joutuneensa epäreiluun asemaan, vaan saamelaisoikeudet tai alkuperäiskansaoikeudet nähdään yhä laajemman ihmisryhmän oikeutena.[38]

Erkki Nickulin arvio tutkimuksensa luotettavuudesta koski nimenomaan kysymystä siitä, kuinka hyvin ja luotettavasti se tavoitti tehtävänasettelussa saamelaisiksi määritellyt henkilöt. Sen se teki myöhempienkin arvioiden perusteella moitteettomasti ja hyvin. Se koski nimenomaan sitä perinteiseksi tulkittavaa tapaa määritellä saamelaisuus, joka juontui saamelaisyhteisöjen omista tavoista tunnistaa ”meihin” kuuluvat ihmiset ja josta Sammallahden sanoin vallitsi täysi konsensus eli yhteisymmärrys suomalaisessa yhteiskunnassa 1940-luvulta 1990-luvulle.

Ns. saamelaisliike, joka sai alkunsa jo sotienjälkeisenä aikana ja rupesi näkymään myös suomalaisessa julkisuudessa 1960-luvulta lähtien, ajoi oikeuksia nimenomaan näin määritellylle väestölle, jonka se näki jääneen vaille kielellisiä ja yhteiskunnallisia oikeuksia. Vuosikymmeniä kestäneen kamppailun tulos oli saamelaisille suotuisa lainsäädäntö 1990-luvulla. Sekin koski kielellisiä oikeuksia, saamelaista kulttuuri-itsehallintoa ja alkuperäiskansojen oikeuksia siinä mielessä kuin saamelaiset itse ne näkivät.

Kuten Valkonen toteaa, vastamobilisaatio on 1990-luvulta lähtien halunnut laajentaa saamelainen-käsitteen koskemaan paljon laajempaa väestöä kuin perinteisesti saamelaisiksi luokiteltuja ihmisiä. Vuoden 1962 selvityksen ei kuitenkaan edes ollut tarkoitus kattaa kaikkia historiallisista saamelaisista polveutuvia henkilöitä, vaan kielelliseltä pohjalta tunnistettavia saamelaisia. Sitä vastaan esitetty kritiikki kohdistuu siis kokonaan eri lähtökohtiin kuin mille itse tutkimushanke perustui.

[35] Valkonen 2017, 193–194.
[36] Ks. Erityisesti Sarivaara 2012, 220.
[37] Valkonen – Valkonen – Koivurova 2014, 216.
[38] Valkonen 2017, 183, viite 69.

LÄHTEET

Arkistolähteet

Kansallisarkisto / Saamelaisarkisto (Inari)
Karl Nickulin arkisto (KNA): Kirjeenvaihto 1949–1952, 1959–1968
Saamelaisasiain komitean arkisto (SAKA): Komitean pöytäkirjat 1949–1951 & vuoden 1949 saamelaisväestöä koskevat luettelot ja tilastot
Saamelaiskäräjien arkisto: Saamelaiskäräjien hallituksen pöytäkirjat 2015.

Komiteanmietinnöt, muut mietinnöt, muistiot, selvitykset ja lausunnot

Aarnio, Eero J. 2012: *Saamelaiskäräjälain muutostarpeet. Oikeusministeriön tilaama selvitys-raportti*. Helsinki: Oikeusministeriö.
KM 1952: *Saamelaisasiain komiteanmietintö*. Helsinki: Valtioneuvosto.
KM 1973: *Saamelaiskomitean mietintö*. Helsinki: Valtioneuvosto.
Myntti, Kristian 1987: *Suomen saamelaisten yhteiskunnallinen osallistuminen ja kulttuuri-itsehallinto. Raportti oikeusministeriölle*. Osa 1. Helsinki: Oikeusministeriö.
Nickul, Erkki 1968: *Suomen saamelaiset vuonna 1962. Selostus Pohjoismaiden saamelaisneuvoston suorittamasta väestöntutkimuksesta*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
Sammallahti, Pekka 2013: *Muistio saamelaismääritelmästä oikeusministeriölle*, ks. https://gtsvn.uit.no/freecorpus/orig/fin/facta/samediggi.fi/prof_sammallahti.pdf.
SVT 1970: *Suomen virallinen tilasto. Väestölaskenta 1970: Osa XVII C. Saamelaiset*.

Tutkimuskirjallisuus

Asp, Erkki 1965: *Lappalaiset ja lappalaisuus. Sosiologinen tutkimus nykylappalaisista.* Turun yliopisto.
Joona, Juha. Kuka kuuluu alkuperäiskansaan: Historian vastauksia tämän päivän kysymyksiin. *Lakimies 111*, no. 4: 734–755.
Lehtola, Veli-Pekka 2000: *Nickul. Rauhan mies, rauhan kansa*. Inari: Kustannus-Puntsi.
Lehtola, Veli-Pekka 2005: *Saamelaisten parlamentti. Saamelaisvaltuuskunta 1973–1995 ja Saamelaiskäräjät 1996–2003*. Inari: Saamelaiskäräjät.
Lehtola, Veli-Pekka 2012: *Saamelaiset suomalaiset: Kohtaamisia 1896–1953*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
Oinas, Asko 1999: *Ihmiset sen tekevät. Lapin miehen monta elämää*. Helsinki: Gummerus.
Outakoski, Aslak 1953/1957: Esitietoja Suomessa suoritettavasta väestötilastollisesta saamelaistutkimuksesta. *Sámiid dilit. Föredrag vid Den nordiska samekonferensen i Jokkmokk 1953.* Oslo: Sámerádđi, 302–307.
Pääkkönen, Erkki 2008: *Saamelainen etnisyys ja pohjoinen paikallisuus. Saamelaisten etninen mobilisaatio ja paikallisperustainen vastaliike*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
Rantala, Leif 2004: *Historiikki. Saamelaisneuvosto 50 vuotta*. 18. Saamelaiskonferenssi 7.-9.10.2004, ks. https://www.saamicouncil.net/documentarchive/smiri-50-jagi-historihkka-leif-rantala.
Seurujärvi-Kari, Irja. *Ale jaskkot eatnigiella. Alkuperäiskansaliikkeen ja saamen kielen merkitys saamelaisten identiteetille*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
Valkonen, Jarno – Valkonen, Sanna – Koivurova, Timo 2014: Groupismi alkuperäiskansan määrittelyssä: tapaustutkimus Suomen alkuperäiskansakonfliktista. *Politiikka* 56:3, 210–229.
Valkonen, Sanna 2017: Kuvaus saamelaisten itsehallinnon kehittymisestä sekä saamelaisuuden määrittelyn ja saamelais- ja alkuperäiskansakeskustelun taustoista ja tapahtumista Suomessa. *Saamelaisten oikeuksien toteutuminen: kansainvälinen oikeusvertaileva tutkimus*. Leena Heinämäki et alii. Helsinki: Valtioneuvosto, 176–223.

LIITE 1

Saamelaiset vuonna 1962

Vuonna 1962 toteutetun väestötutkimuksen mukaan kaikista 3852 Suomen saamelaisesta yhteensä 2002 oli miehiä ja 1850 naisia. Eniten saamelaisia oli Inarin kunnassa, yhteensä 2213; Utsjoella oli 1008, Enontekiöllä 402 ja Sodankylän alueella 220. Koko väestöstä kaikkiaan 2879 henkilöä osasi saamea. Heistä 1677 oli tunturisaamen eli pohjoissaamen puhujia. Inarinsaamea puhui 475 ja koltansaamea 498 henkeä. Pohjoissaamen puhujista 43 osasi inarinsaamea ja inarinsaamen puhujista 179 pohjoissaamea. Saamelaiset olivat tutkimuksen mukaan kielitaitoista väkeä, sillä joka kymmenes osasi vähintään kolmea kieltä.

Lapsia ja nuoria oli paljon eli kaikkiaan 41 prosenttia saamelaisista oli alle 15-vuotiaita. Heidän kielitaitonsa oli kuitenkin huolestuttavasti vain noin 30 prosenttia. Yli 30-vuotiailla sama prosenttiluku oli yli 90 ja 15–29-vuotiaillakin 77 prosenttia. Saamelaisten pääelinkeinoiksi mainittiin useimmiten poronhoito ja pienimuotoinen kalastus, Enontekiöllä ja Sodankylän alueella kaksi kolmasosaa väestöstä (266 ja 157), Inarissa lähes puolet (936). Sen sijaan Utsjoella poronhoito oli vain kahden sadan ihmisen pääelinkeino ja pääasiallisia kalastajiakin oli vain 43, kun taas suurin luku 469 eli vajaat puolet edusti maataloutta.[39]

Inarinsaamelaisista vajaa puolet eli 49 prosenttia oli saamea taitamattomia. Inarijärven etelä- ja kaakkoispuolella asuvista 277 koltasta 42,5 prosenttia ei osannut saamea, kun taas pohjoispuolen eli Näätämön alueen 336 koltasta vain viisi prosenttia ei osannut saamea. Koltta-alueen alkupuolella asui 38 kolttasaamelaista, joista 24 ei osannut koltan kieltä. Kaikista koltista 22,5 % oli saamea taitamattomia. Saamelaisalueen ulkopuolella asui kaikkiaan 200 saamelaista, joista saamentaitoisia oli reilu neljännes. Muualla Lapissa kuin saamelaisalueella asui 103 saamelaista, joista kaksi kolmasosaa Muonion, Kittilän ja Tervolan seuduilla. Muualla Suomessa heitä oli 76, joista kolmannes eli 25 osasi saamea. Parikymmentä Suomen saamelaista asui Norjassa ja Ruotsissa.[40]

Kuten voi arvata, kieltä taitamattomien määrä kasvoi sotienjälkeisissä ikäluokissa. Kun juuri ennen sotia eli vuosina 1937–41 syntyneistä saamelaisista 58 ei osannut saamea, vuosina 1957–61 syntyneistä kaikkiaan 200 ei osannut saamea. Utsjoen tuhannesta saamelaisesta saamea taitamattomia saamelaisia ei löytynyt lainkaan ennen sotia syntyneissä ikäluokissa ja vielä vuosina 1947–56 syntyneistä heitä oli yhdeksän, kun taas ikäluokissa 1957–1961 heitä oli jo 34. Sen sijaan Inarissa jo sotia edeltäneiden sukupolvien edustajissa löytyi runsaasti saamea taitamattomia. Vuosina 1907–1941 syntyneissä ja edelleen elävissä inarinsaamelaisissa heitä oli 160, kun taas ikäluokissa 1946–1961 määrä oli 509. Myös Enontekiöllä sota-aika merkitsi murrosaikaa, sillä kaikkiaan 80 saamen kieltä taitamattomasta peräti 59 oli vuoden 1942 jälkeen syntyneitä. Sodankylässä todettiin 70 saamelaista kieltä taitamattomiksi, mutta heistäkin yli puolet oli vuoden 1952 jälkeen syntyneitä.[41]

Erkki Aspin mukaan erityisesti Sodankylässä ja Inarissa saamen kieli oli väistynyt suomen tieltä. Hänen mukaansa kotikielen muutokset näyttivät kytkeytyvän ”perhekokonaisuuksiin”, eivät niinkään ikäryhmiin, kun taas kieleen asennoituminen oli heikentynyt eniten nuorten keskuudessa. Asenteet saamenkielistä opetusta kohtaan vaihtelivat 1960-luvuĺla, sillä toiset toivoivat saamea koulun opetuskieleksi, toiset eivät. Jälkimmäiset pitivät saamen kieltä liian ”rajoittuneena” valtayhteiskunnassa, jonka pääkieli oli tärkeä osata kunnolla. Edelliseen liittyi pelko saamen kielen häviämisestä kokonaan ja siitä, että lapset sen myötä vieraantuvat täysin perinteisestä kulttuurista.[42]

[39] Nickul 1968, 2-4; myös Itkonen, Tuomo: Saamelaisten väestönlaskenta 1962. Lapin Kansa 11.1.1969.
[40] Nickul 1968, 108-110.
[41] Nickul 1968, Liite 16, I-III ja Liite 18.
[42] Asp 1965.

LIITE 2:

Erkki Nickulin pro-argumentit tutkimuksensa osalta[43]:

– Tutkimuksen (saamelaisten kartoitus) aloittaminen Suomessa oli erityisen sopivaa, koska saamelaisia oli maassamme vähemmän kuin Norjassa tai Ruotsissa ja koska heidän asuinseutunsa on Suomessa huomattavasti naapurimaidensa asuttamia alueita suppeampi.
– Luotettavimmat tiedot saamelaisista saadaan suorittamalla erityistutkimus nimenomaan tätä tarkoitusta varten koulutettuja ja paikalliset olot hyvin tuntevia haastattelijoita käyttäen.
– Useimmat haastattelijoista olivat kotoisin työalueeltaan ja tunsivat siis verrattain hyvin haastateltavansa, ainakin melkoisen osan näistä. He pääsivät yleensä helposti kosketuksiin sellaistenkin haastateltavien kanssa, jotka olisivat voineet suhtautua epäluuloisesti täysin vieraaseen kyselijään. Siinä, että haastattelijat yleensä tunsivat työalueensa ja sen väestönsä, oli eräs ilmeisen tärkeä etu, koska poisjäämisen minimointi riippui juuri paikallisten perehtyneisyydestä paikallisiin oloihin sekä heidän tarkkuudestaan ja tunnollisuudestaan.
– Pohjoismaisen saamelaisneuvoston keräämästä aineistosta ja sen perusteella laaditusta laskelmasta koostuu laaja ja runsaasti tietoja sisältävä Suomen saamelaisia esittelevä aineisto.
– Saamelaisalueen eteläraja oli merkitty tutkimuksen liitekarttaan. Se perustuu saamelaisasiain komitean v. 1952 määrittelemään erityiseen saamelaisalueeseen.
– Nickul itse teki täydennysmatkan vuonna 1966, jossa hän selvitti puutteellisia tietoja. Lähes jokaiseen hän mainitsee saaneensa paikallisten asiantuntijoiden avulla (jotka olivat eri ihmisiä kuin haastattelijat) jonkin lisäyksen ja korjauksen sekä hyvin monessa. Täten selvinneet puutteet lomakkeissa koskivat kielitaitoa, syntymä- tai asuinpaikkaa, elinkeinoja tai tietoja vanhemmista ja isovanhemmista. Enontekiön itäosien saamelaisten syntymä- ja kotipaikka-tietoihin hän sai lisävalaistusta tutkija Martti Linkolalta, joka Nickulin mukaan oli tutkimuksissaan erityisen perehtynyt Enontekiön asutushistoriaan.
– Nickul nostaa esille, että haastattelijoiden perehtyneisyys alueeseen ja verrattain tarkka täydennystyö haastattelun jälkeisinä vuosina antavat aihetta otaksua, että on päästy hyvinkin suureen peittävyyteen (eli siihen, että saamelaisalueen saamelaiset kartoitettiin erittäin hyvin). Vakinaisesti saamelaisalueen eteläpuolella Lapin läänissä sekä Lapin läänin eteläpuolella asuneet saamelaiset merkittiin myös karttaan.
– Nickulin mukaan oli aivan ymmärrettävää, että monet haastateltavat eivät muistaneet kaikkia heidän isovanhemmistaan kysyttyjä asioita. Nickulin mukaan haastattelijat tekivät parhaansa ja suhtautuivat vakavasti (saamelaisidentiteettiänsä) epäileviinkin tapauksiin.
– Puutteita tai epävarmuutta esiintyi paitsi merkinnöissä vanhempien ja isovanhempien kielistä myös henkilön oman kielitaidon kohdalla. Täydennystyön aikana selvisivät melkein kaikki näistä tapauksista – lähinnä paikallisten asiantuntijoiden avulla.
– Saamelaiselle ainekselle on tutkimuksessa pantu suurempi paino kuin suomalaiselle.
– Nickulin tutkimukseen on merkitty erikseen saamenkielentaitoiset suomalaiset.
– Nickulin mukaan ne kokemukset, joita Pohjoismaisen saamelaisneuvoston Suomen jaosto on saanut tutkiessaan maamme saamelaisväestön rakennetta ja oloja v. 1962, voisivat olla hyödyksi myöhemmin suoritettaville saamelaistutkimuksille mm. Norjassa ja Ruotsissa.

[43] Nickul 1968; Saamelaiskäräjien hallituksen yleisperustelut koskien vaaliluetteloon hakeutumista vuonna 2015. SK hall. 2.-3.8.2015, Liite 8. Saamelaiskäräjien arkisto.

LIITE 3, sivut 12-13:

Saamelaisasiain komiteanmietinnön (1952) kartta Suomen saamelaisväestöstä v. 1949.

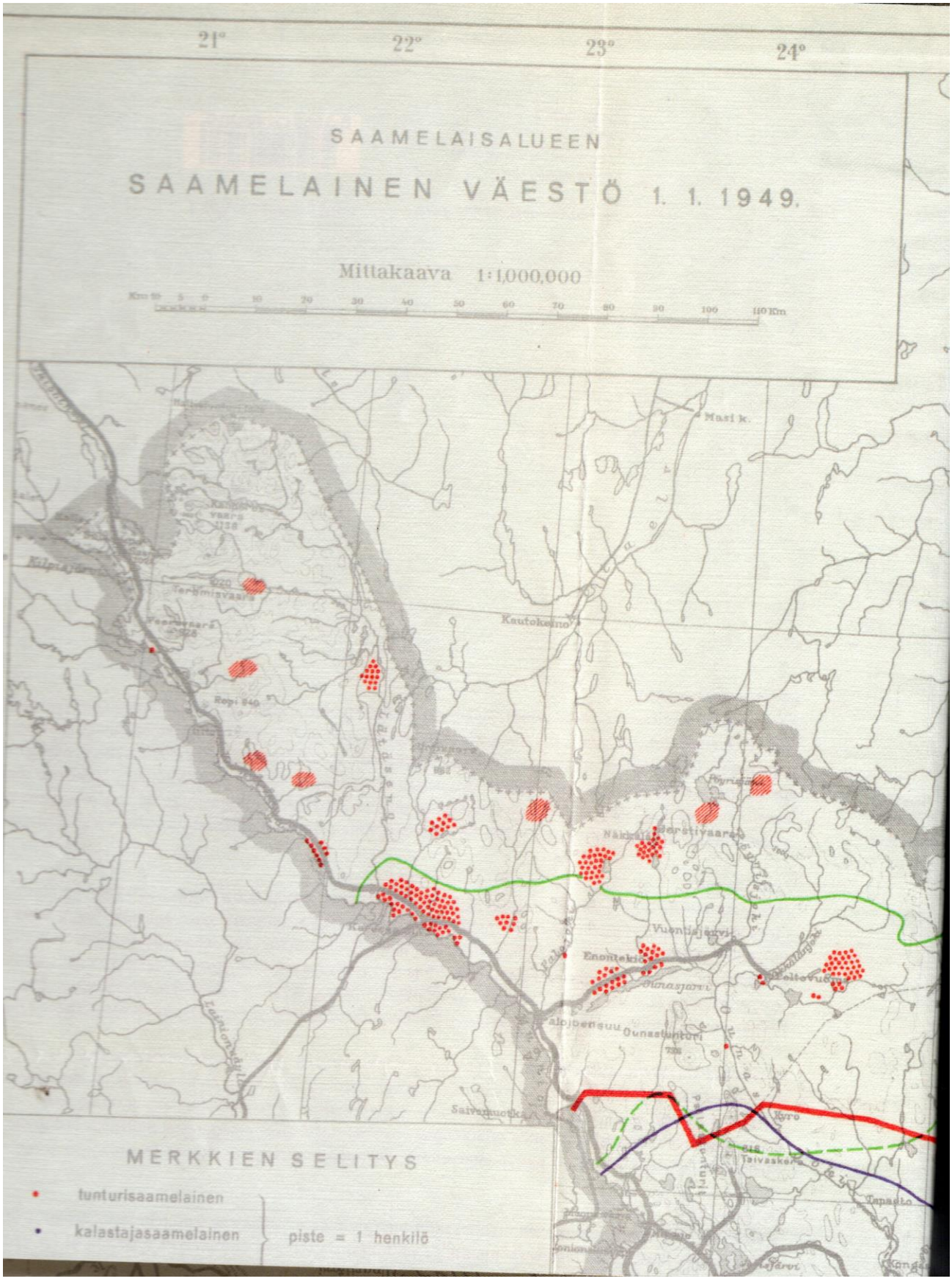

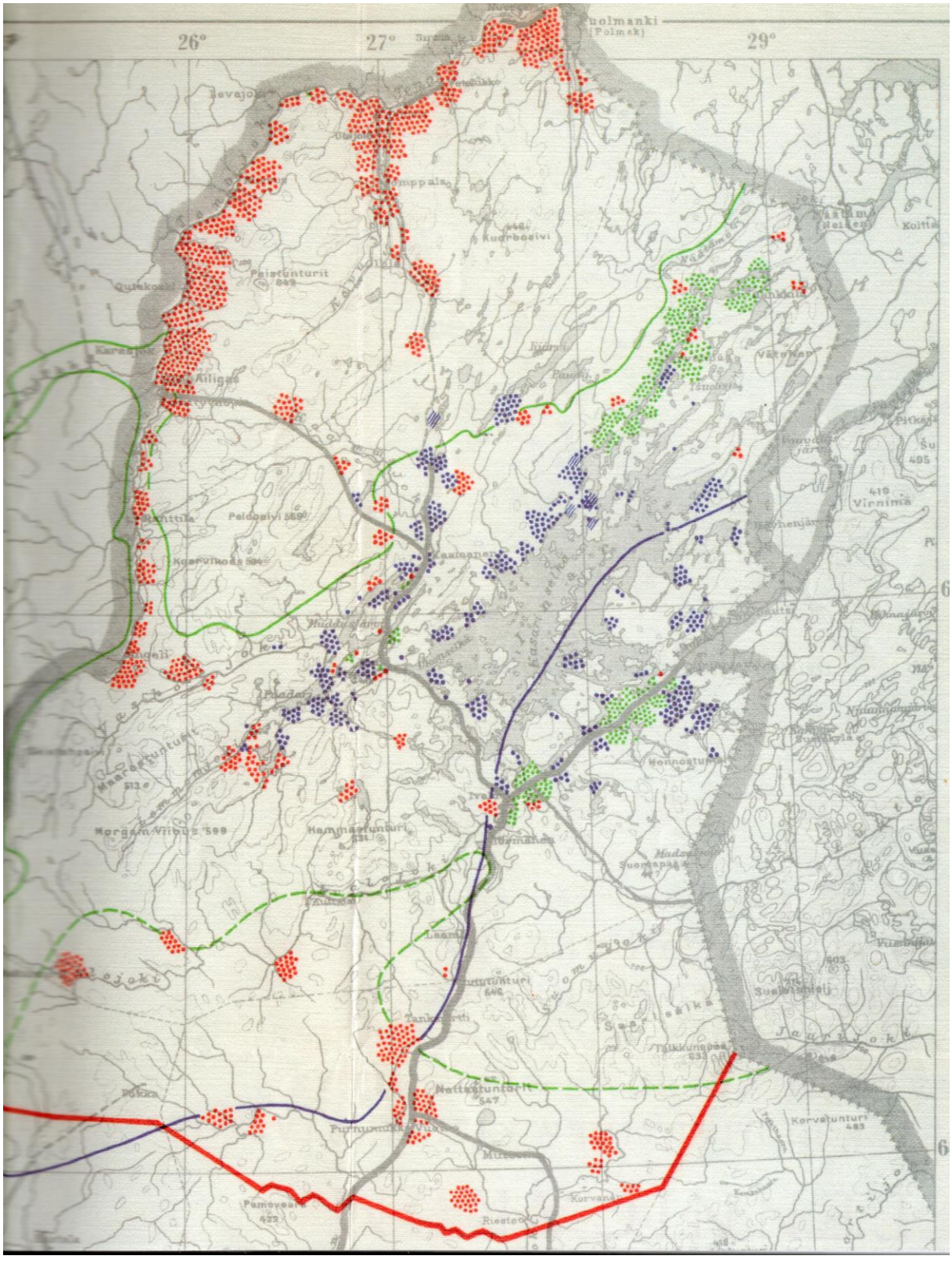
26°
27°
29°
Kuorbosivi
Paistunturit
Ailigas
Virnima
Hammastunturi
Nattastunturit
Korvatunturi
Riesto